

BODY METAPHORES IN ART PRACTICE

Dilek Toluyağ*¹

*Dr. Arş. Gör. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Heykel Bölümü

Abstract

Metaphor in the simplest terms; Seeing an object with respect to an object is understanding. Metaphors, in fact, combining two forms and presenting them to the audience with new meanings increases the density of the work of art and ensures that the work of art remains more in the memory of the audience. Umberto Eco states that metaphor is the embodiment of a thought that begins in the mind. The artist helps to visualize the conceptual meaning he attributes to the object in the mind of the viewer. In the process from past to future, the human body is an indispensable and very full subject for artists. Body metaphors, which started with primitive art's paintings on cave walls, continue to exist in many different disciplines in today's art. In this article, it is aimed to make plastic readings on the artist's works with examples such as metaphorical body image formation and materials.

Keywords: Art, Body, Metaphor.

SANAT PRATIĞİNDE BEDEN METAFORLARI

Özet

En yalın ifadeyle metafor; bir nesneyi, baka bir nesneye dayanarak görüp anlamaktır. Metaforlar, aslında uyuşamaz gibi görülen iki formu birleştirip yeni anlamlarla izleyiciye sunulması sanatsal ifadenin yoğunluğunun artmasına ve izleyicini belleğinde sanat eserinin daha fazla kalmasını sağlamaktadır. Metafor, disiplinler arası bir ifade biçimi olarak sanatçıların en çok başvurduğu yöntemlerden birisidir. Umberto Eco, metaforun zihinde başlayan bir düşüncenin cisimleştirilmiş hali olduğunu dile getirir. Sanatçı nesneye yüklediği kavramsal anlamın izleyicinin zihninde canlanmasına yardımcı olur. Geçmiş zamanlardan günümüze kadar ki olan süreçte insan bedeni, sanatçılar için vazgeçilmez ve oldukça sık yorumlanan konular arasında olmuştur. Makalede, zaman içerisinde geleneksel sanat anlayışından uzaklaşarak beden kavramını farklı sanat disiplinlerini kullanarak ortaya çıkaran sanatçıların yapıtlarının çözümlenmesi amaçlanmıştır. Sanatçıların metaforik düşünce sürecini ve sanatsal ifadelerinin aracı olarak metaforu nasıl kullandıkları incelenmiştir. Sanatçıların eserleri üzerinden örneklerle metaforik beden imge oluşumu ve malzeme gibi unsurlarla plastik okumalar yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Beden, Metafor.

GİRİŞ

Sanat tarihine bakıldığında beden, sanatın en önemli nesnesi konumundadır. Mağara duvarlarında başlayan beden metaforları günümüz sanatında da varlığını birçok farklı disiplinde sürdürmeye devam etmektedir. Geleneksel sanat düşüncesinden farklı olarak çağdaş sanatla beraber sanatçıların yapıtlarında bedenin kullanma şeklinde de büyük bir değişim olmuştur. İnsan var olan görünüşünü metaforik sembollerle ifade ederek soyut bir anlatım dili oluşturur. Tarihsel sürece bakıldığında bu soyut anlatım dilinin kavramsal metaforlarla oluşturulduğunu görmek mümkündür. Geçmiş zamanlardan günümüze kadar ki olan süreçte insan bedeni, sanatçılar için vazgeçilmez ve oldukça sık yorumlanan konular arasında olmuştur. 20. Yüzyıl bedenin geleneksel sanat anlayışının görsel nesnesi olmaktan kurtularak çağdaş sanatla birlikte anlamındaki değişimle sanatın nesnesi konumuna gelmiştir.

Metafor, sanatın her alanında çok sık başvurulan ifade biçimidir. Sanatçı izleyicisine anlatmak istediği düşünceyi simgesel bir ifade aracı ile aktarmayı tercih etmektedir. Sanatçının yaratım sürecinde, zihnindeki düşünceyi bir forma dönüştürme aşamasında estetik kaygılar gütmekten başka bir form ile anlatmayı tercih

¹ Sorumlu yazar e-mail: dilekocalan@karatekin.edu.tr / Doi: 10.22252/ijca.801695

eder. Metafor sanatçının zihninde oluşmaya başladığı zaman, düşünce imgeye, imgeler gösterene gösterilen de her sanatçının kendi ifadesi olur. Özne ile nesne ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek kavramsal bir üretim süreci içerisindeki sanatçı zihni, gösteren ve gösterilen üzerinden nesnelleşerek metaforlara dönüşür (Sümer, 2014:1). Böylece metaforunda, izleyiciye bir konu doğrudan değil de farklı bir bakış açısı ile aktarılır.

Metafor kavramı, Aristoteles ile birlikte sözel sanatlarda başlayıp hayatın her alanında ve sanatsal üretimin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Aristo, metaforu bir öğretim aracı olduğunu ve bireyin metaforu anlayabilmesinin yolunun da metaforla arasında ortak nokta olması gerektiğini savunmaktadır. Antik Yunandan günümüze kadar sanat, felsefe, edebiyat gibi birçok farklı disiplinde kullanılmaktadır. Primitif sanatın mağara duvarlarına yaptıkları resimleriyle başlayan beden metaforları günümüz sanatında da varlığını birçok farklı disiplinde sürdürmeye devam etmektedir. Geçmişten günümüze insanlığın en sık kullandığı beden imgesi, mermer, ahşap, bronz, metal gibi geleneksel malzemeleri kullanılarak sanatçılar tarafından defalarca yorumlanmıştır.

Gombrich'e göre; bir formu başka bir forma dönüştürme becerisi insanların doğuştan sahip olduğu bir eğilimdir. Tarih öncesi dönemde şişmanlıkları vurgulanan ve üreme ile beslenme organları abartılı bir şekilde yorumlanan insan bedeni, Antik çağdan günümüze kadar güzellik, estetik, ideal oran gibi unsurlarla beraber dönüşüm geçirmiştir. Çağlar boyunca estetik bir nesne olan beden 20. Yüzyılda estetik ve görsel bir nesne olmaktan çıkmıştır.

Geleneksel sanattan kopma yüzyılı olarak adlandırabileceğimiz 20. Yüzyılda sanatçıların kendilerine özgü biçimsel metaforlar kullanmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Böylece heykel sanatında da geleneksel malzemedan uzaklaşarak sınırsız bir dünyaya adım atılmıştır. Burada sanatçının zihnindeki imgenin yerine kullandığı nesne yani malzeme metaforun ifade biçimidir. Metaforlar anlatılmak isteyen düşünceyi güçlendirir ve sanatsal bir boyut kazandırır. Metaforik düşünceye sahip sanatçılar, iki farklı imge arasında kavramsal açıdan benzerlik kurarak izleyiciyi şaşırtmak ve düşüncelerini dolaylı olarak aktarmayı tercih ederler.

Gombrich, "İlkel topluluklar için, bir kulübeyle bir imge arasında hiç bir farkın olmadığını dile getirir. Kulübe ilkel insanı, doğa koşullarından ve kötü ruhlerden korurken, imgeler de diğer güçlere karşı korurlar. Yani bu resim ve heykellerin sihir amacıyla kullandıklarını söyler" (Gombrich, 2015: 60).

Freud'un imgeleri kullanma konusundaki ustalığı tartışılmaz bir gerçektir. Örneğin 'yaz- boz tahtası' örneğinde imgeleri ve metaforları yoğun şekilde kullanmıştır. Freud'un 'yaz- boz tahtası' benzetmesi insanın bellek sisteminin işleyiş metaforudur (Sümer 2014:6).

Sanat yapıtının anlaşılmasının daima sanatsal olarak ifade edilen metaforu anlamakla olabileceğini söyleyen A. C. Danto metaforun, her birinin resimsel birer karşılığı bulunan sözsöz mecazların en bilineni olduğunu ifade ederken, görsel metaforların iyi bir metaforik anlatım ve anlam kuramı, dil ve görüntüler şeklinde açıklanabileceğini söyler (Danto, 2012: 189-193).

Umberto Eco'ya göre, metafor, "düşünceyi biçimle açıklamaktır" (Eco, 1992: 79). Bir Kavram zihinde değişime uğrar ve bir şeye işaret ederken başka bir şeyi göstermesi, metaforların çok katmanlı yapısıyla ilintilidir. Zihindeki düşünceler bir forma dönüştüğünde sanatçının da zihnindeki tasarım göstergeler aracılığı ile imgeye dönüşür (Sümer 2014:1).

Beuys şaman inancının nesnelere olan keçe ve yağı kutsallaştırarak ölümden dönmesiyle ilişkilendirmiştir. Beuys'un organik malzemelerle oluşturduğu Yağ Sandalyesi enstelasyonu, insan bedeninin açık uçlu bir metaforudur (Görsel 1). Sandalyenin üzerindeki yağın zaman içerisinde erimesi insanın geçiciliğini vurgular. Enstelasyondaki her nesne, Beuys'un geçmişteki yaşantısının göstergeleridir.

Görsel 1. Joseph Beuys, Yağ Sandalyesi, 1964.

<http://docplayer.net/74564995-Joseph-beuys-chair-with-fat-jannis-kounellis-untitled.html>

Meret Oppenheim, rüyalar, cinsellik, cinsiyet, kadınlık gibi konular üzerinde sorgulamalar yapar. Sanatçı yapıtlarında gündelik nesnelere ironik biçimde izleyicinin gözlemine sunar. Sanat dünyasındaki kadınlara yalnızca ilham perisi gibi yakıştırmalar yapılmasını red ederek kendisine bir kadın sanatçı olarak yer edinmeyi başarmıştır. Yapıtlarıyla izleyiciyi ters köşe yaparak alışlageldik yorumlamaları ve tabuları yıkmıştır.

Meret Oppenheim My Nurse (Hemşire) adlı eserinden Freud'un fetiş nesnelere arasındaki topuklu ayakkabıları ters bir şekilde bağlamış ve servise hazır bir hindi gibi sunmuştur (Görsel 2). Erkeğin keyfine göre kadına verilmiş roller üzerinden bir sorgulama yaparak gündelik sıradan bir nesne ile kadın bedeninin tüketilmeye hazır bir yemek arasında metaforik bir ilişki kurmuştur.

Görsel 2. My Nurse, Meret Oppenheim 1936

<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/07/27/ruyalardan-cikan-bir-kadin-surrealist-oppenheim/>

20. yüzyılın önemli feminist kadın sanatçıları arasındaki Louise Bourgeois hayatı boyunca özellikle organik malzemeleri kullanarak çok fazla heykel üretmiştir. Yaptığı çalışmalar kendi hayatının travmalarının metaforik ifadeleridir. Eserlerinde 'kadın' temasını farklı biçimlerde sıklıkla yorumlamıştır. "Bıçak Kadın" adlı mermer çalışması, sanatçının aile içinde yaşadığı psikolojik durumu ifade etmektedir (Görsel 3). Bourgeois, ince yapılı ve keskin formdaki bu eserini oldukça pürüzsüz parlak bir biçimde kadının bedensel özelliklerini yansıtarak yorumlamıştır (Keşit 2019:52).

Görsel 3. Louise Bourgeois, 1970, Bıçak kadın, Pembe mermer.
<https://journals.openedition.org/philosophique/909?lang=en>

Magdalena Abakanowicz, biyomorfik formlardaki tekstil heykel enstalasyonları ile tanınmış çağdaş bir sanatçıdır. Sanatçı, büyük boyutlardaki çalışmalarında geleneksel malzemelerin dışında çoğunlukla dokuma tekniklerinden faydalanarak figüratif ve soyutlamacı bir anlayışla sicim, çuval bezi, reçine, , ağaç lifi gibi yumuşak özellikteki malzemeleri de kullanmıştır (Görsel 4).

Abakanowicz, trajik insan meselelerinden uzaklaşmadan 20. yüzyıl heykelini yenileyerek, onu kendi plastiğine yansıtmıştır. Onun yapıtlarının metaforik dili, insanlık ve onun sofistike medeniyetinin tümü için meydan okuma olan bir kavşak noktası olmuştur. Bu, organikle organik olmayanın, hala hayatta olanla çoktan ölmüş olanın, baskı altında olanlarla, özgürlük için savaşanların buluştuğu noktadır (Gürler. 2016: 121).

Görsel 4. Magdalena Abakanowicz, Abakan Lady, 1970/1980, 300 x 280 cm, photo M. Gardulski, Starmach Gallery
<https://contemporarylynx.co.uk/a-different-language-a-different-object>

Anish Kapoor, Doğu ve Batı toplumunun kültürel unsurlarını, malzeme, biçim ve anlamsal açıdan bir araya getirir. Sanatçının yapıtlarını çoğunlukla kavramsal metaforik imgeler oluşturur. Kapoor'un enstelasyonları, yaratıcılığın evrensel simgesi ve erotik zevklerin yatağı olarak kadın bedeniyle alakalıdır. (Ötgün, 2009: 63). Sanatçının oluşturduğu bütün sanatsal biçimlerin çoğu kadın bedeninin metaforu olduğu görülür. Kapoor'un Bir Dağ Olarak Anne çalışmasında görülen delik, dişil olan yani kadının cinsel organı ve rahminin yapısı ile benzerlik gösterir (Görsel 5). Bu yerleştirmede Kırmızı pigmentin etkisiyle de eril olanı ifade eden dikey çizgiler dikkat çeker. Hint kültüründe kadın ve toprak en önemli bereket simgeleridir ve kadın bütün yaratıların kaynağıdır.

İnsanlığın kültürel kodları dağın, yerin ve gökyüzünün net ve açık anlamları ve dolaylı, dolaysız çağrışımlarıyla yüklüdür. Bu bağlamda dağa baktığımızda, imlenenin "yüksek bir yer" yani "olağanüstü bir evren olduğu" dikkati çeker. Kapoor'un yapıtlarının çoğu yaratıcılığın evrensel simgesi ve erotik zevklerin yatağı olarak kadın bedeniyle ilgilidir. Heykelin üzerindeki oyuklar ve boşluklar insan bedeninin içini anımsatır, bilinçdışının temel güçleriyle yüklü keşfetme arzusunu uyandırır. Kadının cinsel

organlarına, çoklukla vajina ve dölyatağının yapısal görünümünü anımsatan biçimlere benzer. Hatta kapsayıcılık anlamında pigment tozunun verdiği etkiyle, dışıyı işaret etmek için karşıtı olan penisi, eril olanı andıran dikey biçimlerle verir ve bunu da organik-geometrik yapıda çözümler. Bu birliktelik Bir Dağ Olarak Anne yapıtında da görülmektedir (Ötgün,2009:63).

Kapoor sanatın, insanın kendi hakkındaki düşüncelerine hayat vermenin güçlü bir yol olmakla birlikte tinsel bir varoluşun da ifadesi olduğuna vurgu yapar. Tamamlayıcılık ve bütün olma anlayışını benimseyen sanatçı, biçimsel olarak organikliği de içinde barındıran geometrik formlara ve negatif alanla pozitif alanın birlikteliğine önem verir. Sanatçı ağaç, kan damarları, dağ, mağara, ateş, su, küre gibi doğal maddeleri referans alarak boşluk, bilinçsizlik, kapsayıcılık, tamamlayıcılık, saflık, doğum gibi kavramları ifade etmeye çalışır. Bir Dağ Olarak Anne yapıtında olduğu gibi kendini çokta belirgin bir şekilde ortaya koymaz (Görsel 5). Sanatçı ipuçlarını veren ve yeni anlamlar, metaforlar oluşturmak için izleyicisini yapıta davet eden biri olarak karşımıza çıkar (Ötgün,2009:63).

Görsel 5. Anish Kapoor, Bir Dağ Olarak Anne, 1985, tahta, tutkallı alçı, ve kırmızı pigment, yerleştirme, 140x275x105 cm, Minneapolis, Walker Sanat Merkezi.
<https://www.ideelart.com/magazine/red-colors>

Lucy Orta, evrensel bir güzellik anlayışına karşı çıkararak her kültürün ve toplumun değerlerinin, inançlarının farklı olduğunu vurgular. Sanatçı çalışmalarında, sosyal, ekoloji temalarını disiplinler arası bir tarzla uygulamaktadır. Nexus adlı çalışmasında kumaştan oluşturduğu insan bedenini anımsatan sosyal bağ kurmayı ifade eden birbirine bağlantılı kıyafetler tasarlamıştır (Görsel 6).

Görsel 6. Lucy Orta, "25 Nexus", mikro gözenekli polyamid, ipek baskı, fermuar, kafa destekleri, 2001, Museum für Angewandte Kunst, Köln
<http://www.studio-orta.com/en/artwork/18/Nexus-Architecture-x-25-Nexus-Type-Operation>

Mona Hatoum, yurt, yerinden edilme, iktidar, beden ve domestik nesnelere heykel ve enstalasyonlarının konusunu oluşturur. Hazır nesnelere metafor oluştururken de nesnelere boyutlarında oynamalar yapar. Mona Hatoum "Grater Divide" (Görsel 7) bir paravan gibi katlanabilen rende eserini normal boyutlarından daha büyük yaparak izleyiciye sunulmuştur. Bu çalışmada nesnenin estetik kaygısından ziyade anlatmak istenen düşüncenin öncelikli olduğu görülür. Sanatçı burada yalnızca nesneye uyguladığı boyut değişimi ile mutfak eşyası olan bir nesneyi kadın bedeniyle ilişkilendirmiştir. Burada rende kadını, paravan ise saklayan gizleyen anlamı ile ilişkilendirip kadını toplumsal hayattan soyutlanmasının bir metaforudur (Kılıç, Altıntaş. 2016: 195).

Görsel 7. Mona Hatoum, "Grater Divide", 2002

<https://universes.art/en/nafas/articles/2015/mona-hatoum-centre-pompidou/img/04>

Sarah Lucas çalışmalarında, yumuşak ete ve tene benzeyen organik duygusu veren, deformasyona uğratılan, insan bedeninden tamamen farklı bir formla izleyiciyi yüzleştirir (Görsel 8). İçleri yünle doldurulan naylon çoraplardan yapılmış bu eserde, bağırsak veya birbirine dolanmış insan uzuvları görüntüsüne sahip bu biyomorfik formlar, kadın bedeninin feminist metaforlarıdır. Cinsiyetinin tam olarak anlaşılması, rahatsızlık derecesinde dolgun insansı formlar, dokular ve pürüzsüz yüzeyler yaratır.

Görsel 8. Sarah Lucas, "Nud Cycladic", 53,3x62,2x61 cm, naylon, sentetik lif, beton, tel, 2010, Metropolitan Museum, New York

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/667860>

Çocuk, yaşlı, genç, birçok yaş grubundan insana sahip kullanılmış giysilerle oluşturulmuş devasa yerleştirme bu giysileri kullanan insanları anımsatmaktadır (Görsel 9). Hayatlarını Korkunç bir biçimde kaybeden insanların geride bıraktıkları kıyafetlerdir. Giysilerden oluşan bu devasa yığın, Nazilerin, Yahudileri kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk demeden gaz odalarında çıplak olarak toplu halde katletmelerinden sonra geride kalan binlerce insanın ölü bedenlerinin sembolüdür. Sanatçı bu elbise yığınıyla yaşanmış olan vahşeti metaforik bir ifade ile anlatmıştır (Aytekin, Tokdil 2017: 76).

Görsel 9. Christian Boltanski, "Personnes", 2010, Enstalasyon

<https://www.e-flux.com/announcements/193845/christian-boltanskistorage-memory/>

SONUÇ

Metaforlar her çağda sanatçılar için bir ifade biçimi olmuştur. Çağdaş sanat üretimlerinin ruhunu anlayabilmek için ilk önce sanatçının yapıtına yüklediği kavramsal anlamları okumak gerekmektedir. Çağdaş sanatçılar eserlerinin üretim aşamasında, izleyinin düşünsel taraflarına metaforların aracılığı ile bağ kurmayı amaçlarlar. Sanatçı, gündelik sıradan bir nesnenin sanat eserine dönüşümünde vermiş olduğu metaforik izlenimin izleyici üzerinde bir etki bırakmasını bekler. Bu sebeple çağdaş sanatçılar eserlerinin anlamlandırılmasını ve metaforik düşünce süzgecinden geçirilerek irdelenmesi gerektiğini düşünürler.

Geleneksel sanat anlayışında beden estetik ve ideal bir modelken, gelinen süreçte beden, kimlik olarak karşımıza çıkar. Farklı disiplinlerdeki bedeni sorgulayan sanatçılar, beden algısını bambaşka bir noktaya taşıyarak izleyiciyi hem nesnel hem de düşünsel anlamda sorgulama yapmaya itmiştir.

Sanatçılar eserlerinde bir biçimin felsefi olarak anlam yoğunluğunu artırarak güçlü metaforlar üretirler. Bu anlam zenginliğini duyumsamak izleyici ve nesne ilişkisine dayanır. Sanatçıların estetik kaygıdan uzak sıradan nesnelere düşünsel anlamalar yükleyerek üretilen yapıtlar, sanat izleyicisine metaforlar aracılığı ile sunulmuştur. Bu bağlamda makalede, sanatçıların beden imgesini kullanma biçimleri ve amaçları incelenerek plastik okumalar yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aytekin, C., A., Tokdil, E. Antroposofik Bağlamda Çağdaş Sanatta Otoetnografik Yöntem Ve Otobiyografik Olgular. ulakbilge, 2017, Cilt 5, Sayı 9, Volume 5, Issue 9
- Bilir, A. Magdalena Abakanowicz ve "Agora" Adlı Yerleştirmesi. Anadolu Üniversitesi
- Danto, A.,C . (2010). Sanatın Sonundan Sonra. (çev: Z. Demirsü), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eco, U. (2000). Açık Yapıt, (çev: Nilüfer Uğur Dalay). İstanbul: Can Yayınları.
- Gombrich, E.H. (1992). Sanat ve Yanılsama. (çev: A. Cemal). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Keş, Ö. *Heykelde Beden İmgelerine Organik Malzemelerle Soyutlamacı Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi Mersin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Heykel Anasanat Dalı. 2019. Mersin
- Kılıç, İ. B., Altıntaş. O. *Çağdaş Sanatta Metaforik Düşünce*. İdil, 2016, cilt 5, sayı 20, volume 5, issue 20 185-202
- Sümer, N. *Çağdaş Sanatta Karşı Metaforlar*, Yüksek Lisans Tezi, Resim Anasanat Dalı Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. Haziran.2014
- Ötkün, C. *Eril ve Dişil Yapılanma: Bir Dağ Olarak Anne (Anish Kapoor)*, Gazi Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi Cilt 1, sayı 3, 2009
- Vermez, H. *Çağdaş Sanatta Metaforik Nesnelere*. Yüksek Lisans Tezi. Resim Anasanat Dalı
- Gürler, Z. Duvarın İzin Verdiği Kadar. Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Yayını Cilt 01 > SAYI 01 > ARALIK 2016 Sayfa : 103-124